

УДК 911.3

МЕЛЬНИЧУК А.Л., ЗАПОТОЦЬКИЙ С.П.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Удосконалення системи регіонального управління в Україні передбачає, зокрема, забезпечення продовольчої безпеки її регіонів. Дослідження змін у розміщенні продовольчого комплексу та розвитку регіонального ринку продовольчих товарів Київської області є необхідним для розробки стратегії забезпечення продовольчої безпеки та розвитку регіону.

Аналіз основних досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідження регіонального ринку продовольства та розміщення продовольчого комплексу представлені в працях Г. Балабанова, І. Горленко, В. Гуцала, О. Заїкіної, Н. Мезенцевої, В. Нагірної, Я. Олійника, М. Пістуна, П. Саблука, Л. Чернюк. В своїх публікаціях вони виклали методику та методи досліджень розміщення продовольчого комплексу на рівні країни та її регіонів, здійснили аналіз його стану в конкретних районах країни. Практично відсутні роботи присвячені трансформації продовольчого комплексу Київської області в ринкових умовах.

Дослідження розвитку продуктового комплексу Київської області має на меті здійснити аналіз його трансформації в умовах переходу до ринкових умов.

Було поставлено та вирішено наступні **завдання**: 1) здійснити аналіз структурних та просторових змін у розміщенні продуктового комплексу Київської області; 2) з'ясувати просторові аспекти становлення та розвитку ринку продовольчих товарів в регіоні.

Сільське господарство Київської області можна охарактеризувати, як високорозвинене, порівняно з іншими регіонами України. Про важливу роль цієї галузі народного господарства в господарському комплексі регіону свідчить те, що в структурі валової доданої вартості на сільське господарство в Київській області припадає 29,4%, тоді як аналогічний показник по Україні становить 14,6%.

Спеціалізація сільського господарства Київської області зумовлюється як кліматичними умовами, особливостями природно-ресурсного потенціалу, так і розташуванням в межах області столичного міста з населенням близько 3 млн. чоловік. Тому в регіоні найбільшого розвитку набули овочівництво та садівництво, молочне та м'ясне тваринництво, виробництво зернових, зокрема пшениці, цукрових буряків та картоплі. Рослинництво в Київській області традиційно має більш високу питому вагу в структурі сільськогосподарського виробництва, яка коливалась протягом 1990-2003 рр. від 45 до 60 %.

Галузеву спеціалізацію рослинництва характеризує структура посівних площ. Найбільша частка сільгоспугідь зайнята під посівами зернових та зернобобових культур (49,8%), серед яких найбільшу площу мають озима та яра пшениця, кукурудза, озимий та ярий ячмінь. Близько третини посівних площ (26,4%) зайнята під кормовими культурами: кормовим буряком, цукровим буряком на корм худобі, турнепсом, кукурудзою на силос та ін., на технічні культури, основною з яких є цукровий буряк, припадає 12,5 %, картопля, овочеві та баштанні культури займають 9,2% посівних площ.

Найбільша питома вага посівних площ зернових культур спостерігається в лісостепових районах області і саме на ці регіони припадає основна частка їх валових зборів. Як видно з рис. 1 в Білоцерківському, Кагарлицькому, Сквирському, Переяслав-Хмельницькому та Миронівському районах концентрується 52,9% посівів зернових культур.

Під технічними культурами у 2003 р. було зайнято 142 тис. га, з яких 75,4 тис. га або 53% було зайнято під цукровими буряками (фабричні). Найвища щільність посівів цукрових буряків в Білоцерківському та Ставищанському, Васильківському і Сквирському районах. На ці райони припадає більше третини валового збору цукрових буряків в області (рис.1). Валовий збір цукрового буряка становив у 2003 р. 1627,6 тис. т.

Валовий збір насіння соняшника становив у 2003 р. 44,0 тис. т., що у вісім раз більше, ніж у 1990 році. Майже половина обласного виробництва насіння соняшника припадає на Кагарлицький, Миронівський, Обухівський та Переяслав-Хмельницький райони.

Під картоплею та овоче-баштаними культурами в регіоні у 2003 р. було зайнято 128,4 тис. га, з них під картоплею – 104,7 тис га, або 81,5%, а під овочами (без насіння) – 23,3 тис. га. Валовий збір картоплі у 2003 р. становив 1320,2 тис. т, що більш на чверть – рівня 1990 р. Майже третина валових зборів картоплі припадає на Бориспільський, Броварський, Кагарлицький, Переяслав-Хмельницький та Сквирський райони. Основними виробниками овочевих культур є Бориспільський, Броварський, Кагарлицький та Києво-Святошинський райони, на які припадає майже половина валових зборів овочевих культур області. Під кормовими культурами у 2003 р було зайнято 301,1 тис га, з них під кормовими коренеплодами було зайнято 11,4 га, або 3,8%, під кукурудзою на силос і зелений корм – 84,1 тис. га, або 27,9% , під однорічними травами, включаючи посіви озимих під зелений корм – 99,6 тис га, або 33,1%.

Найбільша концентрація посівів кормових культур спостерігається в Броварському, Вишгородському, Іванівському, Києво-Святошинському та Поліському районах.

Станом на 1 січня 2003 року в сільськогосподарських підприємствах нараховувалось 333,5 тис. голів великої рогатої худоби., в тому числі 185,0 тис. голів корів, 459,4 тис. голів свиней, 38,7 тис. голів овець, 3684,9 тис. голів птиці всіх видів.

Дані про динаміку свідчать про те, що за зазначений період поголів'я великої рогатої худоби скоротилось у 4,4 рази, поголів'я корів скоротилось у 3 рази, свиней – 1,9%, овець та кіз – у 3,9%.

У загальному обсязі виробництва тваринницької продукції області за 2003 р. сільськогосподарськими підприємствами вироблено 140 тис. т м'яса у забійній вазі (у 1,9 рази менше ніж у 1990 р.); 695 тис. т молока (у 2,3 рази менше ніж у 1990 р.), 1187 млн. штук яєць усіх видів (у 1,2 рази менше ніж у 1990 р.).

Середній надій молока від однієї корови за 2003 рік становив 2624 кг, що в 1,2 рази менше ніж у 1990 р. В Білоцерківському, Васильківському, Кагарлицькому, Києво-Святошинському, Сквирському районах було вироблено 42,5% виробленого в області молока. Основними виробниками яєць в області були Баришівський, Броварський, Васильківський райони. Ними було реалізовано 699 млн. яєць – 74,4% загальної кількості виробленої в області.

Важливою складовою продовольчого комплексу Київської області є харчова промисловість, що посідає важливе місце в господарському комплексі регіону. Так, питома вага харчової промисловості протягом 1990-2003 рр., мала тенденцію до зростання і у 2003 р. досягла 33,4% обсягів виробництва обробної промисловості – 2,8 млрд. грн. В структурі виробництва товарів народного споживання на продовольчі товари в середньому по області у 2003 р. припадало 69,7%.

Крім того, харчова промисловість Київщини відіграє вагомую роль в забезпеченні продовольчими товарами населення України. Підприємствами харчової промисловості Київської області було вироблено більше половини загальнодержавного виробництва йогурту, вівсяної крупи, близько половини – гречаної крупи, понад третину – булочних виробів з муки вищого сорту, більше четвертої частини – молока незбираного, молока пастеризованого, кисломолочної продукції, крупи манної, вермишелі та фігурних виробів, ріжок, хліба житнього з обозної муки.

Харчова промисловість Київської області на 1 січня 2004 р. налічувала 994 підприємства різних форм власності та господарювання, які представляють широкий спектр галузей – цукрової, хлібопекарської, макаронної, кондитерської, плодоовочеконсервної, крохмале-патокової, спиртової, лікєро-горілчаної, виноробної, тютюново-махоркової, олійної підгалузей, виробництва безалкогольних напоїв та харчових концентратів, м'ясної, маслосироробної і молочної, рибної, борошномельно-круп'яної промисловості.

Найбільшу питому вагу в структурі харчової промисловості області мають цукрова, м'ясна та маслосироробна і молочна галузі. Так, зокрема, у 2004 р. питома вага цих галузей в загальному обсязі виробленої продукції харчової промисловості становила відповідно 26,6%, 10,6% та 16,8%. Водночас, слід звернути увагу на те, що протягом 1995-2003 рр. відбувалось скорочення питомої ваги цих галузей в загальній структурі виробництва продукції харчової промисловості, головним чином за рахунок зменшення більш як в 1,6 рази питомої ваги в ній цукрової промисловості (з 42,8 до 26,6%).

Більше третини всієї виробленої харчовою промисловістю Київщини продукції припадало на Києво-Святошинський, Білоцерківський та Вишгородський райони.

Загальні просторові особливості розвитку продуктового комплексу відображено на рис. 1.

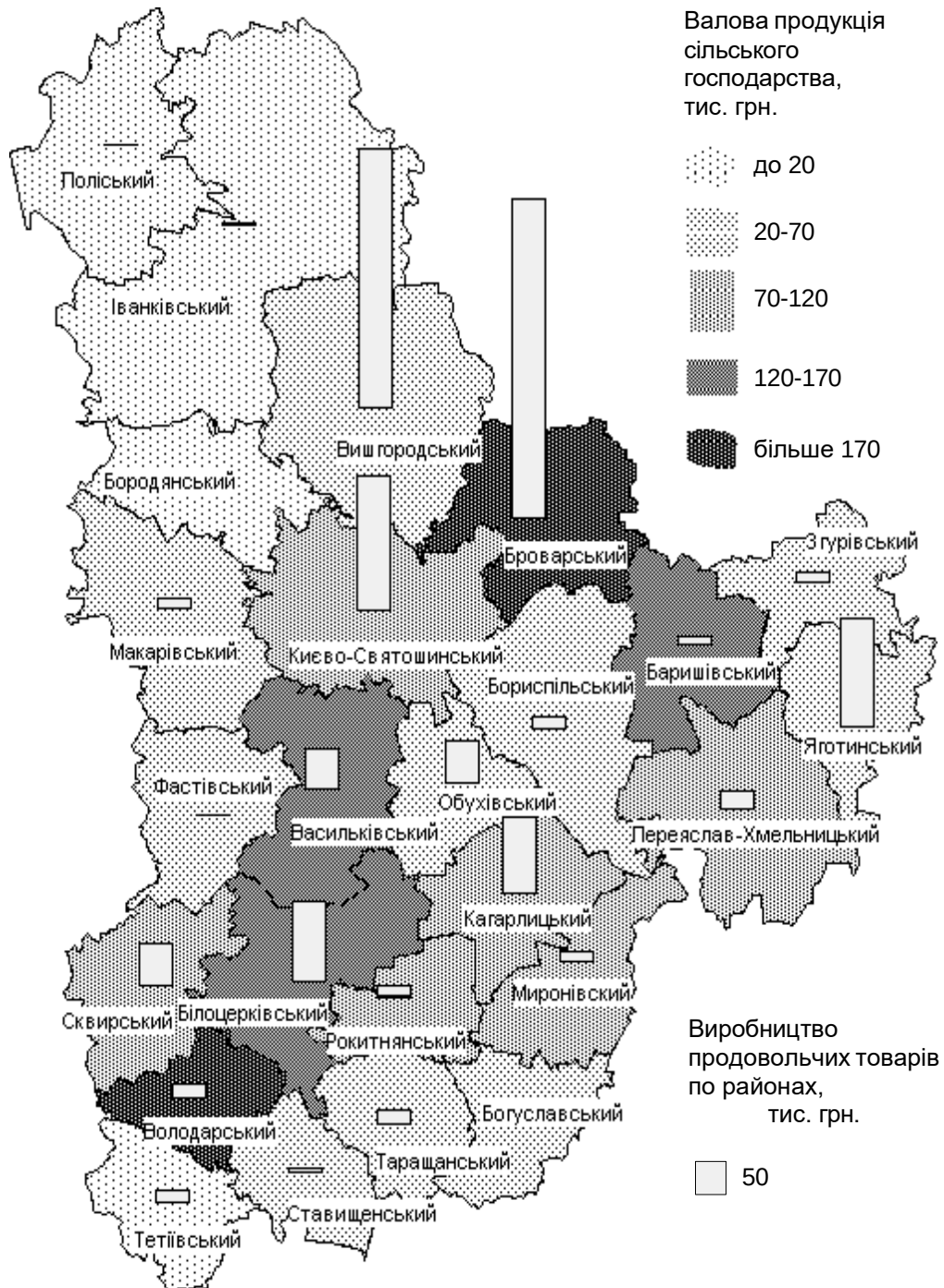

Рис. 1. Валова продукція сільського господарства та виробництво продовольчих товарів у Київській області (2003 р)

В області 16 цукрових заводів. Середньорічна їх потужність 36,3 т/зміну, а коефіцієнт використання – 89,8% (найвищий серед галузей харчової промисловості). Географія цукрових заводів Київської області тісно пов'язана з бурякосіянням. Найбільш сприятливі умови для цієї культури в південно-східній частині області. Розміщені цукрові заводи по території області нерівномірно: 13 заводів знаходиться на правобережжі, а лише 3 на лівобережжі лісостепу області.

Хлібопекарна промисловість є однією з найпоширеніших в столичному регіоні. В м. Києві діє 9 підприємств хлібопекарної промисловості загальною потужністю 1279,6 т/добу, виробничі потужності яких використовуються лише на 60%. В області працює 30 підприємств потужністю 305656,8 т/ за зміну хлібобулочних виробів. Найпотужніші підприємства розміщені у Білій Церкві, Фастові і Василькові. Випічку хліба здійснюють продкомбінати в Березані, Богуславі, Переяслав-Хмельницькому, Сквирі, хлібозаводи в Рокитному, Тетієві, а також підприємства споживчої кооперації.

Дослідження сучасного стану розвитку агропродовольчого виробництва було б неповним без розгляду особливостей територіального розміщення і розвитку різних складових елементів сільськогосподарського виробництва та тісно пов'язаних з ним переробних підприємств в середині досліджуваної території. При цьому мається на увазі, що перевага функціонування тих або інших галузей сільськогосподарського виробництва в різних адміністративних районах Київщини визначається загальним рівнем розвитку продуктивних сил досліджуваної території, особливостями її природнокліматичних умов, наявністю трудових і екологічних ресурсів, спеціалізацією сільського господарства і переробної промисловості, транспорту, розселення населення та інших факторів.

Основними критеріями при виділенні функціонально-територіальної структури регіонального ПК є рівень територіальної концентрації агропромислового процесу, ступіні розвитку виробничо-технічних і організаційних зв'язків між його елементами, характер організації і управління, місцеположення і величина переробних підприємств. Найважливішими елементами функціонально - територіальної структури регіонального ПК є: продовольчі пункти, центри, куші, пункти і підрайони.

Дослідження показали, що в столичній області налічується 32 продовольчих пункти які переробляють вони переважно плодоовочеву продукцію Найвища їх концентрація в Києво-Святошинському районі.

В межах області функціонує 10 продовольчих центрів. Вони найчастіше бувають районного (Бородянка, Баришівка, Володарка та ін.) та міського (Вишневе, Гребінки, Гостомель) типів.

Продовольчі куші формуються переважно в рамках адміністративних районів (Згурінка, Макарів, Богуслав, Ставище), або їх частин (Березань, Узин, Гребінки). Таких елементів функціонально-територіальної структури 14.

Вузлом столичного типу є Київський. Сировинні зв'язки його переробних підприємств охоплюють всю область, а з деяких видів продовольчих ресурсів виходять за її межі. Вузлом обласного типу є Білоцерківський, сировина для переробних підприємств якого поступає з декількох районів області (наприклад, м'ясні ресурси). Третій тип вузлів представлений центрами адміністративних районів (Яготин, Кагарлик, Миронівка, Іванків, Обухів тощо). Всі розглянуті елементи функціонально-територіальної структури регіонального ПК формуються під впливом переважно економічних факторів, зокрема величини населеного

пункту і потреб його населення в продуктах харчування.

Під впливом територіальної диференціації природних умов утворюються продовольчо-територіальні підрайони. Вони є ареальними елементами функціонально-територіальної структури регіонального ПК, оскільки представляють собою ареали виробництва і переробки певних видів сільсько-господарської продукції або територіальні поєднання різної спеціалізації. За рівнем розвитку господарства, галузевої структури промисловості, спеціалізації сільськогосподарського виробництва, розвитку транспортних засобів, особливостей природнокліматичних та історичних умов можна поділити територію Київської області на наступні спеціалізовані суспільно-географічні підрайони: Північний, Центральний та Південний.

Північний суспільно-географічний підрайон. Склад підрайону: території Іванківського та Поліського адміністративних районів. Ці райони розташовані у північній частині області, в смузі правобережного Полісся.

В господарстві Північного суспільно-географічного підрайону найбільше значення має сільське господарство зерново-картопляно-льонарського напрямку з молочно-м'ясним тваринництвом. Вирощують тут жито, овес, гречку, пшеницю, кукурудзу, картоплю, хміль та льон. Велике значення в підрайоні має вирощування картоплі як продовольчої культури і сировини для крохмалепатокової промисловості. Провідною технічною культурою тут є льон, а також добре розвинене городництво. В поголів'ї тваринництва переважають корови та свині (Іванківський район); ВРХ та птиця (Поліський район). В промисловому відношенні підрайон розвинений досить слабо. Переробна промисловість тут базується на переробці місцевої сільськогосподарської сировини (заводи крохмалепаточний, маслоробні, сироробні, хлібобулочних виробів та ін.).

На території Північного підрайону зосереджено всього 6 міських поселень, з них 3 міста, в яких проживає 38,2 тис. чоловік міського населення, тобто 3,6 % від усього міського населення Київської області. До найважливіших центрів з виробництва продовольчої продукції відносяться Поліське та Чорнобиль. Іванків виступає центром агропродовольчого підрайону. На території підрайону розміщено 3 селища міського типу які виконують роль пунктів переробки сільськогосподарської сировини.

Центральний суспільно-географічний підрайон. Центральний суспільно-географічний підрайон охоплює території Бориспільського, Бородянського, Броварського, Васильківського, Вишгородського, Києво-Святошинського, Макарівського та Фастівського адміністративних районів. Ці райони територіально розміщені навколо Києва, добре зв'язані з ним різноманітними видами транспортних шляхів сполучення і сільське господарство їх спеціалізується насамперед на вирощуванні для задоволення потреб населення столичного міста овочів, фруктів, ягід, на виробництві молочно-м'ясної продукції. Центральний суспільно-географічний підрайон розташований у двох природно-географічних, зонах: Поліській (Бородянський, Броварський, Вишгородський, Києво-Святошинський, Макарівський адміністративні райони); Лісостеповій (Васильківський, Фастівський, Бориспільський адміністративні райони).

Вигідне суспільно-географічне положення Центрального підрайону по відношенню до Києва і добре розвинена мережа різноманітних шляхів сполучення зумовили розвиток спеціалізації сільськогосподарського виробництва на городництві, садівництві і ягідництві та інтенсивному молочному тваринництві. В

залежності від віддалі від Києва в структурі посівних площ збільшується частка зернових і технічних культур.

На території Центрального суспільно-географічного підрайону зосереджено 28 міських поселень, з них 8 міст, у яких проживає 520,1 тис. чоловік міського населення, тобто 48,6 % від всього міського населення Київської області. Найважливішими центрами агропродовольчого виробництва є Вишгород, Васильків, Бровари, Бориспіль, Бородянка, Фастів. Тут сформувались Макарівський, Васильківський агропродовольчі кущі. Вузлом столичного типу є Київський. У підрайоні, як уже зазначалося вище зосереджено 20 селищ міського типу, які виконують роль пунктів переробки сільськогосподарської сировини в сільській місцевості.

Південний суспільно-географічний підрайон. До складу даного підрайону входять 15 адміністративних районів (Баришівський, Білоцерківський, Богуславський, Володарський, Згурівський, Кагарлицький, Миронівський, Обухівський, Переяслав-Хмельницький, Рокитнянський, Сквирський, Ставищенський, Таращанський, Тетіївський та Яготинський). Всі названі адміністративні райони розміщені на території південної частини області від залізничної лінії Фастів-Васильків-Бориспіль та на лівому березі р. Супій. Земельні угіддя розташовані в правобережній і лівобережній частині Лісостепу.

Сільськогосподарське виробництво суспільно-географічного підрайону спеціалізується на вирощуванні пшениці, цукрових буряків, городніх культур. Значні площі земельних ресурсів тут зайняті під сади та ягідники. В структурі посівних площ переважне місце належить таким важливим сільськогосподарським культурам, як пшениця, ячмінь, кукурудза та бобовим. Важливе місце належить також технічним культурам - цукровим бурякам, хмелю, лікарським рослинам. У південних адміністративних районах розвивається виноградарство. Значне місце в господарстві підрайону належить тваринництву, яке спеціалізується на вирощуванні великої рогатої худоби, розвитку свинарства та вівчарства.

Південний суспільно-географічний підрайон належить до найбільш густо заселених частин Київської області. На його території зосереджено 21 міське поселення, з них 14 міст, в яких проживає 511,7 тис. чоловік міського населення області. Найважливішими центрами з виробництва сільськогосподарської продукції є Тараща, Тетіїв, та інші. Богуслав, Переяслав-Хмельницький, Сквиря сформувались, як агропродовольчі кущі підрайону. Вузлами районного типу тут є Кагарлик, Обухів, Миронівка, Яготин. На території підрайону зосереджено 7 селищ міського типу, які теж мають потужності з переробки сільськгосп продукції.

Висновки. Основними виробниками зернових культур є лісостепові райони області цукрових буряків – Білоцерківський та Ставищенський, Васильківський і Сквирський районах, соняшнику – Кагарлицький, Миронівський, Обухівський та Переяслав-Хмельницький райони. овочевих культур – Бориспільський, Броварський, Кагарлицький та Києво-Святошинський райони, кормових культур Броварському, Вишгородському, Іванівському, Києво-Святошинському та Поліському районах.

1. На Київщині виробляється біля 6% продукції тваринництва України. Найвища частка тваринницької продукції спостерігалась в структурі господарства Баришівського, Бориспільського, Бородянського, Вишгородського, Поліського

районів. Найбільша концентрація підприємств харчової промисловості спостерігається в лісостеповій і правобережній частині Київщини.

2. Існує потреба в посиленні уваги і терміновому вжитті необхідних заходів з боку органів державної та місцевої влади та органів управління харчовою промисловістю в рамках їх компетенції відносно регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, здійснення антидемпінгових розслідувань, використання різних методів тарифного та нетарифного регулювання тощо.

In article research transformational changes to allocation of the food complex of the Kiev region in condition of the organization regional market foodstuffs.